

У «Рідному краї» про «Рідний Край»

Ніна Степаненко

РІДНИЙ КРАЙ ПРО «ЛІПНІ ВИРОБИ ПОЛТАВСЬКИХ ГОНЧАРІВ»

Сьогодні селище Опішняя, розміщене на сході Полтавської області, називають гончарною столицею України. Як довідемося з Вікіпедії, «ідею створення в Опішньому національного культурно-мистецького центру виношував ще відомий кінорежисер і письменник Олександр Довженко»¹. Це підтверджує його щоденникова нотатка, датована 1954 роком: «Увечері перед сном розповів своєму новому сусіду ідею створення в Києві під безпосереднім шефством уряду невеличкої групи художників-монументалістів, архітекторів, різьбярів і керамістів для того, щоб, вибравши село, скажімо, Опішню, і завчасно домовившись з колгоспниками, перебудувати його за кілька років так, щоб воно стало зразковим центром уваги всіх будівників, колгоспників, туристів, мистецтвознавців» [там само]. Не здійснився задум видатного українця. Але стало величною реальністю інше: 1986 року в Опішні з'явився Музей гончарства, а 2001-го – Національний музей-заповідник українського гончарства, у складі якого діє Ін-

ститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. І все це постало не на голому ґрунті. Опішнянські традиції мають глибоке коріння. Його досліджували в різні часи багато вчених. З-поміж них – і Олена Пчілка. Цінною й цікавою є її розвідка «Ліпні вироби полтавських гончарів», уміщена в «українській часописі» «Рідний Край» [1909. – Число 40. – С. 5–6]. Зауважимо, що ця авторка опублікувала в тижневикові низку українознавчих і культурологічних студій: «Відродження кобзи» [1907. – Число 11. – С. 8–9]; «Хата на могилі Т. Шевченка» [1908. – Число 7. – С. 4]; «Старосвітські думи в новому виконанні і поясненні» [1908. – Число 2. – С. 13–14]; «Малювання на українських мисках» [1910–1911. – Число 1. – С. 28–30]; «Енеїда». Музична комедія (оперета на 3 дії по Котляревському). Уложив М. Садовський. Музика М. Лисенка» [1910–1910. – Число 3. – С. 5–7]; «Микола Лисенко (спогади і думи)» [1913. – Число 16–17. – С. 4–42].

У роботі «Ліпні вироби полтавських гончарів» подано короткі відомості про тодішнє козацьке містечко Опішню. Воно, пише Ольга Петрівна, лежить

¹ Опішняя // Вікіпедія : вільна енциклопедія. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Опішняя>.

«на шляху між г. Зіньковом і Полтавою» й межує ще з одним гончарним центром – селом Мійські Млини (нині Міські Млини). Славиться цей населений пункт тим, що «має в своїх горах дуже хорошу глину». У статті Опішню названо «гніздом <...> ліпних виробів», «полтавським народним “скульпторським гніздом”». Згадано й «опішнянських майстрів, що стали вже відомі в тій околиці: се – Червенко, Різниченко, і інші». Тепле слово мовлено й про тих гончарів, котрі «ліплять у себе дома й випалюють свої вироби теж у себе, в тих печах, де випалюється й посуд».

Олену Пчілку дуже непокоїло, що «до сеї пори застаються зовсім без уваги глиняні ліпні вироби наших полтавських гончарів», що «трапляється чути про ті гончарські ліпні вироби навіть трохи принизливі речі від наших артистів, – що се, мовляв, бог зна що». Сприкрювало й те, що місцем зосередження витворів опішнянських майстрів є ярмарки, «кустарні» виставки, «кустарні» склади. Ще більша біда в тому, що про «ліпні вироби» нічого не написано, ніде не подано їхніх друкованих знімків. Це й справді-таки трагедія, бо йдуть у небуття речі, які б могли милувати око й тішити душу не одного покоління.

Олена Пчілка вирішила опублікувати статтю про цей мистецький набуток тому, що він, на її глибоке переконання, заслуговує «на велику увагу, уявляючи собою початки справжнього мистецтва». Небезпідставно вказано й на те, що поряд із гідними щонайвищої похвали витворами мистецтва «багато є <...> й штучніших гончарських виробів – недосконалого, простодушнього, але єсть в їх щось і принадне, є й свого роду хист». Ця оцінка отримала своє логічне мистецтвознавче продовження. Нині гончарне ремесло, зосібна опішнянське, знайшло належну йому заслужену нішу в культурно-духовному просторі.

У статті йдеться про різні види гончарства. «Містечко Опішня, – наголошує авторка, – здавен уславилося в Полтавщині глиняним посудом, – мисками, горшками, кухлями й таким іншим. Той посуд, гарно розмальований, розходиться далеко». Зроблено акцент і на вироблянні в Опішні глиняних постатей. «... Рівняючи до посуду, вони з’явилися не так давно...», – висновує Олена Пчілка й намагається дати щодо цього свій коментар. Один зі шляхів з’яви глиняних постатей – запозичення досвіду «Гоголівської миргородської школи», бо «там гончарі могли бачити зразки такої роботи». Однак далеко не всі майстри глини мали змогу пізнати бодай ази цієї школи. «... Опішнянські <...> прості гончарі, – констатує Ольга Петрівна, – не проходили науки в миргородській школі і працюють самостійно. Вони ліплять у себе дома <...> зразки <...> беруть або “з своєї голови”, або де трапляється <...>. Тим-то між сими виробами можна побачити – і народні жіночі типи, і “гетьмана”, й Шевченка, й Гоголя, й Кобзаря,

й лірника. І на тому, – це ще одне з важливих міркувань авторки, – печать чогось особистого, свого». Щодо останнього, то воно є вельми важливим для етнографа, дослідника народного духовного життя, народного мистецтва. Їм, твердить Олена Пчілка, «цікаво побачити, як саме працює ота народна майстрівська думка, коли вона, хоч і взявши якийсь уже готовий зразок, бажає прилаштувати його до свого вподобання, свого хисту». Цьому важливому питанню присвячено основний зміст статті «Ліпні вироби полтавських гончарів», яку супроводжують три ілюстрації (вони вміщені і в цьому повідомленні): малюнок Опанаса Сластіона, зроблений для першої сторінки «Рідного Краю» 1906 року, два малюнки глиняних виробів полтавських гончарів. Навколо них ведеться мистецтвознавчий виклад Олени Пчілки.

Часопис «Рідний Край» за 1906 рік із малюнком О. Сластіона потрапив в Опішню. Його «хлопці принесли з Полтави <...> і гончар Різниченко зробив собі з глини, на зразок того Сластіонового малюнку, досить великий горельєф (виступна ліпна картина)». Це, проте, не була копія, перед нами творче запозичення: «Де-що гончар змінив – у декоративних додатках з-боку, надавши їм щось зовсім своєвиде; але головний краєвид, – село, церква, – зостався той самий. Що-ж до людських постатей, то майстрові заманулося поставити інші, – дівчину з відрами й хлопця з бандурою».

А) Глиняні вироби полтавських гончарів.

Б) Глиняні вироби полтавських гончарів.

Інші гончарі взялися ліпити жіночу постать, «що була на першій плані Сластіонового малюнку (постать – за працею на ґрунті)». Вони по-своєму проінтерпретували цей художньо довершений образ, частіше «просто яко постать дівчини». «...Але досить глянути на малюнок п. Сластіона, – переконує Олена Пчілка, – щоб побачити, що власне сей малюнок, з “Рідного Краю” послужив зразком і для тієї окремої гончарської “дівчини”». Витвори, про які йдеться, мали неабиякий попит: вони «продавалися в Києві, на “кустарній” виставці; можна їх здобути в полтавському земському “кустарному” складі».

Великою підмогою для гончарів, за Оленою Пчілкою, є ілюстровані календарі. Вона згадує в статті працю «Гоголь слухає лірника», узятую «з якогось ілюстрованого календаря», вияскравлюючи в цьому зв’язку інше: справжні майстри не копіюють той або той образ, вони конструктивно працюють над ним. «...Виробляючи ті постаті, гончарі вже свідомо бажають з’ясувати *свої* типи, постаті українських селян, “гетьманів”, кобзарів, Шевченка <...>, свого таки полтавського земляка Гоголя. Найсутніше ж те, що народні митці селянським постатям «надають українського убрання й всю українську подобу»².

Олена Пчілка у своєму коротенькому дослідженні порівнює гончарне життя в Італії й Україні. У Флоренції, Римі й інших містах дрібні майстри продають на вулиці вироби з випаленої глини, що мають справжню мистецьку ціну. Ці люди здобули відповідну освіту, тому їм легше прокладати духовні дороги й шукати себе в складному світі краси, дбати

Глиняні вироби полтавських гончарів (в м.ст. Опішні, миргородського повіту). Збіранка Олени Пчілки.

про власний добробут. Українські гончарі-різьбярі неодмінно домоглися б ваговитих успіхів, якби їм «доля вділила хоч трохи більше технічної науки й освіти». А вони, на превеликий жаль, цього не дістають, отож і «роблять осліп, без ніякої тямущої поради й помочі». Та важливим, резюмує Ольга Петрівна, є інше: «...все-таки вироби їх можуть нас здивувати, коли знаємо – *хто* їх ліпить».

Авторка статті плакає «малесеньку надію, що подавані знімки нададуть кому-небудь, якій-небудь “спасенній душі”, думку постачити опошнянським майстрам хороші українські зразки хоч би мальовані». А все це – запорука успіху їх і гончарного мистецтва загалом, реальна умова духовного поступу.

² Після цих слів у статті йде така вставлена конструкція: «Думаю, що се й можна побачити на подаваних знімках, у цьому й в попередньому ч. “Рідн. Краю”». У числі 39 часопису вміщено знімок «Глиняні вироби полтавських гончарів (в м.ст. Опішні, Миргородського повіту). Збіранка Олени Пчілки». Під нею подано примітку: «Розправа з поводу сих виробів буде в ч. 40 “Рід. Краю”».